

بررسی تاثیر گردشگری در فرآیند توسعه پایدار شهری با تاکید بر نقش فرهنگ

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۵

کد مقاله: ۲۶۰۲۷

فاطمه شادالوئی^۱

چکیده

امروزه توریسم فراتر از یک صنعت به مثابه یک پدیده پویای جهانی و اجتماعی دارای پیچیدگی‌های خاص خویش است. بسیاری از کشورهای پیشرفته، گردشگری را بهترین راه اعتلای فرهنگ، ایجاد تفاهم بین المللی و دستیابی به درآمدهای سرشار اقتصادی می‌دانند. یکی از مهمترین اهداف توسعه گردشگری داخلی و خارجی، توسعه فرهنگی و اجتماعی نواحی مقصد است. وبه تبع آن رسیدن به توسعه پایدار می‌باشد. تحقیق حاضر تاثیر گردشگری در فرآیند توسعه پایدار شهری را مورد بررسی قرار داده و نقشی که فرهنگ می‌تواند به واسطه گردشگری و به طور اخص گردشگری شهری در این فرآیند برعهده بگیرد را مطالعه و تبیین نماید. بعبارت دیگر گردشگری (صنعت توریسم) بر توسعه پایدار شهری نقش داشته و فرهنگ نیز بعنوان یکی از مولفه‌های توسعه در این ارتباط می‌باشد. لذا میتوان اینگونه عنوان نمود که؛ فرهنگ با تاثیر پذیری از گردشگری می‌تواند بر توسعه پایدار شهری نقش داشته باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واژگان کلیدی: گردشگری، توسعه پایدار، فرهنگ، شهر

۱- مقدمه

در ابتدا علل شکل‌گیری گردشگری شهری با دو عامل تجارت و فرهنگ مرتبط بوده است. در حال حاضر دلایل گردشگران برای سفر به شهرها متنوع است و آنها به دلایل متعددی از شهرها دیدن می‌کنند: دیدار دوستان و بستگان، بازدید از موزه‌ها، رفتن به تئاتر، شرکت کردن در یک واقعه ورزشی، دیدن مناظر و چشم‌اندازها، تفریح و سرگرمی، خرید، شرکت کردن در جلسات، بازدید از نمایشگاه‌ها و زیارت و مواردی از این قبیل.

گردشگری نقشی حیاتی را در اقتصاد جهانی ایفا می‌کند و "فعالیتی است که در ایام فراغت انجام می‌شود. فعالیتی چند بعدی است و از آن با عنوان امیدبخش‌ترین صنعت کشورهای جهان سوم یاد شده است. عواملی نظیر پیشرفت در فناوری سفر، احیاء جاذبه‌های گردشگری و غیره در امر توریسم دخیل هستند.

امروزه گردشگری به عنوان پدیده‌ای اجتماعی که به جهت اجتماعی اقتصادی اثرات بسیاری در جوامع مقصد به جای می‌گذارد، مورد مطالعه محققین از رشته‌های علمی مختلف قرار می‌گیرد. آنچه که از مطالعات و مشاهدات محققین رشته‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی و مردم‌شناسی در زمینه گردشگری بر می‌آید، نقش محوری و اساسی آن در عرصه اقتصادی و سایر زمینه‌هاست.

گردشگری، از فعالیت‌های مهم با پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و محیطی در شهرهاست. سیاست توسعه گردشگری، رویکردی است که شهر را با تأکید بر آن می‌تواند ضمن افزایش منافع آن، تأثیرات منفی را به حداقل کاهش دهد. با گسترش پدیده شهرنشینی به همراه افزایش درآمدهای عمومی و نیز تغییرات سبک زندگی مردم، انگیزه مسافرت و افزایش اهمیت اوقات فراغت برای تأمین احتیاجات روحی انسان به امری ضروری مبدل شد. این مهم منجر به ظهور پدیده‌ای جهانی به نام صنعت گردشگری شده است. از سوی دیگر، محیط‌های شهری بعنوان مراکز تمدن، فرهنگ، سیاست و گاه با ارزشمندترین منابع گردشگری چون پارک‌ها، چشم‌اندازهای طبیعی و فضاهای تاریخی محسوب می‌شوند (سرای، ۱۳۹۲).

در این میان شهرها بعنوان مقصد گردشگری با فراهم آوردن هرچه بهتر شرایط پذیرایی و جذب گردشگر با عرضه و معرفی جاذبه‌های توریستی خدمات مرتبط با آن می‌توانند در رقابت با سایر مقاصد گردشگری از صنعت توریسم به فراخور امکانات و ظرفیت خود بهره‌مند گردند. در طرف مقابل نیز شهر از نتایج و عواید حضور گردشگران در جهت تأمین الزامات توسعه و حرکت به سمت رشد و پویایی بهره‌مند خواهد گردید. که می‌توان از آنها به حمایت‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی اشاره داشت.

در این خصوص نقش فرهنگ و فرهنگ شهروندی در جهت ارتقاء وزن و جاذبه شهری و هم‌راستایی با اهداف گردشگری و نیل به توسعه شهری حائز اهمیت می‌باشد. چراکه مولفه فرهنگ نقشی موثر در جذب گردشگر داشته و تنها به صرف برخورداری از امکانات و جاذبه‌های منحصر به فرد تضمین توفیق در این امر حاصل نخواهد شد. می‌بایست به لحاظ فرهنگی و اجتماعی شهر و شهروندان آمادگی پذیرایی از میهمانان خود را داشته باشند.

۲- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف از نوع کاربردی است و از حیث ماهیت و روش توصیفی تحلیلی می‌باشد. با توجه به مؤلفه‌های مورد بررسی، ماهیت موضوع و اهداف تحقیق، رویکرد حاکم بر پژوهش حاضر، از نوع کاربردی و نظری، روش انجام آن توصیفی-تحلیلی، نوع تحلیل، کمی است. روش کتابخانه‌ای شامل مرور تحقیقات و مطالعات انجام شده در ارتباط با موضوع و استفاده از آمارها و داده‌های مورد نیاز برای بررسی و تحلیل است.

۳- پیشینه تحقیق

مجتبی کاظم پوریان و همکاران (۱۳۹۴) پژوهشی را با عنوان نقش رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی بر گسترش صنعت گردشگری انجام داده‌اند. نتایج تحقیق بیان می‌دارد که مهمترین راه تبلیغات و نقش رسانه‌ها، اینترنت و صدا و سیما در جذب گردشگر، را مورد بررسی قرار داده‌اند.

صیدایی و همکار (۱۳۹۱) در پژوهشی پیامدها و اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حاصل از توسعه گردشگری را در شهر کرمانشاه مورد بررسی قرار داده‌اند.

ضرابی و همکار (۱۳۹۰)، در پژوهش خود با عنوان: "سنجش تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و زیست محیطی توسعه گردشگری از دیدگاه ساکنان، به بررسی گردشگری بر توسعه شهری شهرستان مشکین شهر پرداخته‌اند.

فنی، علیزاده و زحمتکش (۱۳۹۲) در تحقیقی با موضوع؛ تاثیرات گردشگری بر توسعه پایدار شهری از نظر ساکنان (مورد مطالعه: جزیره قشم) به تحقیق و بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی گردشگری بر توسعه شهر قشم براساس تجربیات و نظرات ساکنان آن پرداخته اند.

۴- مبانی نظری

۴-۱- شهر

از نظر تعریف شهر و مکان شهری، تفاوت زیادی بین کشورها وجود دارد. در حال حاضر، تعاریف مختلفی از مکان شهری شده است که هیچ کدام به تنهایی رضایت بخش نیست. گاهی اوقات، شهر بر اساس فرهنگ شهری (تعریف فرهنگی)، گاهی بر اساس کارکرد اداری (تعریف سیاسی-اداری)، گاهی بر اساس افراد شاغل در بخش غیر کشاورزی (شاخص اقتصادی) و گاهی بر اساس تعداد جمعیت (شاخص جمعیت شناختی) تعریف میشود. شهر به مثابه بخشی از سلسله مراتب سیستم قضایی و تقسیمات سیاسی - جغرافیایی هر کشور براساس شاخصه های مختلفی مانند: نوع حکومت، مدیریت، سطح آگاهی، علاقه مندی اجتماعی و مشارکت مردم در نظام تصمیم گیری و... شکل می گیرد. (شارع پور، ۱۳۹۱)

شهرها به عنوان مهمترین مقصد توریستی در جهان نقش های متعددی برعهده دارند: آنها به عنوان دروازه ورود به کشور، مرکزی برای احساس راحتی و اساسی برای گردش در نواحی روستایی عمل می کنند. علاوه بر این، نواحی شهری مقاصد نیستند که جمعیت با هم برای فعالیت های اقتصادی، فرهنگی و سیاسی متمرکز می شوند؛ آنها نقش مهمی به عنوان مرکز فعالیت های توریستی دارند. شهرهای توریستی به علت تجمع زیر ساخت ها و نهادهای مدنی می توانند مکان ایده الی جهت جذب گردشگران داخلی و خارجی به حساب آیند. محیط های شهری هم به عنوان مبدأ و هم به عنوان مقصد حرکت های گردشگری از اهمیت زیادی برخوردار هستند و مبدأ و مقصد بودن آن بستگی به میزان جاذبه های موجود در آنها دارد، ولی این شهرها اگر تاریخی باشند، به علت وجود جاذبه های مختلف تاریخی، باستانی، فرهنگی، مذهبی و موزه ای و ایجاد امکانات رفاهی، فرهنگی، بازرگانی، ارتباطی و... به عنوان مقصدی برای حرکت های گردشگری در اولویت هستند. (رنجبر، جرفی، ۱۳۹۰)

۴-۲- گردشگری

واژه گردشگری نخستین بار در سال ۱۸۱۱ در مجله انگلیسی به نام اسپورتینگ ماگازین آمد. در آن زمان این لغت به معنای مسافرت به منظور تماشای آثار تاریخی و بازدید از مناظر طبیعت برای کسب لذت به کار می رفت (محلای، ۱۳۸۱)

توریسم جمعی از پدیده ها و روابط ناشی شده از روابط متقابل گردشگران، تامین کنندگان تجاری، حکومت ها و جوامع میزبان در فرآیند جذب و میزبانی گردشگران و توریست است. امروزه، افزایش جمعیت، افزایش رفاه عمومی، پیشرفت علوم و فنون، افزایش زمان آزاد و فراغت، تفکیک مقوله کار و فراغت و ... همه و همه باعث رشد روزافزون سفر و جهانگردی شده است و کشورهای جهان به این واقعیت دست یافته اند که توجه ویژه به صنعت جهانگردی و تلاش در جهت توسعه این صنعت باعث کسب درآمدهای هنگفت و منفعت های اضافی برای جوامع بومی و اقتصاد محلی به همراه داشته باشد (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۲) گردشگری به سفرهایی گفته میشود که توسط گردشگر بین مبدأ و مقصد به شرط عدم اشتغال و اقامت بیشتر از شش ماه و کمتر از یک روز نباشد (رضوانی، ۱۳۸۶)

گردشگری نقشی حیاتی را در اقتصاد جهانی ایفا می کند و "فعالیتی است که در ایام فراغت انجام می شود. فعالیتی چند بعدی است و از آن با عنوان "امیدبخش ترین صنعت کشورهای جهان سوم یاد شده است. عواملی نظیر پیشرفت در فناوری سفر، احیاء جاذبه های گردشگری و غیره در امر توریسم دخیل هستند.

در ابتدا علل شکل گیری گردشگری شهری با دو عامل تجارت و فرهنگ مرتبط بوده است. در حال حاضر دلایل گردشگران برای سفر به شهرها متنوع است و آنها به دلایل متعددی از شهرها دیدن می کنند: دیدار دوستان و بستگان، بازدید از موزه ها، رفتن به تئاتر، شرکت کردن در یک واقعه ورزشی، دیدن مناظر و چشم اندازها، تفریح و سرگرمی، خرید، شرکت کردن در جلسات، بازدید از نمایشگاه ها و زیارت و مواردی از این قبیل. هر یک از این علل ممکن است فقط سهم کوچکی از بازدیدها را شرح دهند. به طور آشکاری این سهم از شهری به شهر دیگر متفاوت است. به هر حال بسیاری از سفرها چند هدفی است و یا اینکه انگیزه ثانویه قوی برای آنها وجود دارد. شهرها، افراد را از همه سنین جذب می کنند، اگرچه هر گروه سنی فعالیت های متفاوت خاص خودش را دارا است. (رنجبر، جرفی، ۱۳۹۰)

۴-۳- گردشگری شهری

چهار مشخصه عمومی پذیرفته شده برای شهرها: تراکم های فیزیکی بالای ساختارها، مردم، کارکردها و عدم تجانس های اجتماعی و فرهنگی، اقتصاد چند کارکردی، مرکزیت فیزیکی در درون شبکه های منطقه ای و درون شهری است. وقتی که شهرها به عنوان چنین مکانی مطرح شود، گردشگری توسعه پیدا می کند، این پیچیدگی به طرز تفکیک ناپذیری ماهیت و ساختار گردشگری شهری را تشکیل داده و به آن خصوصیتی می دهد که آن را از انواع گردشگری متمایز می سازد "نواحی شهری که به علت آن جاذبه های تاریخی و فرهنگی بسیاری دارند، غالبا مقاصد گردشگری مهمی محسوب می شوند. علاوه بر این حتی در صورتی که جاذبه های گردشگری در مناطق غیر شهری واقع باشند، از آنجایی که شهرها به پیرامون خود خدمات می دهند، در رابطه با گردشگری قرار می گیرند. لذا حجم زیادی از امکانات گردشگری در شهرها متمرکز می شوند. (پاپلی یزدی وسقایی، ۱۳۸۵) یکی از مهمترین مقاصد که روندهای گردشگری جهان را در دهه های گذشته تحت تاثیر قرار داده، مراکز شهری است. رشد سفرهای کوتاه مدت این مقاصد را به یکی از اصلی ترین مراکز گردشگری تبدیل نموده که تا حدودی تغییر سبک زندگی را در سال های اخیر نشان می دهد. مردم مقاصد گردشگری را میخواهند که به راحتی و به سرعت قابل دسترسی باشند. این شرایط برای مقاصد نزدیک و قابل دسترسی بسیار سودمند بوده و باعث توسعه گردشگری شهری شده است (رهنمایی و همکاران، ۱۳۸۷) مهمترین فضاهایی که مورد بازدید و اقامت گردشگران قرار می گیرند فضاهای شهری هستند که از دیرباز جذاب ترین فضاها را تشکیل می داده اند، زیرا پیشرفته ترین و کامل ترین قرارگاه های انسانی را تشکیل می دهند (کازس، ۱۳۸۲) و در بردارنده مراکز مهم اقتصادی، علمی، تفریحی، پزشکی و غیره هستند. در سراسر جهان شهرهای بزرگ مهم ترین مقاصد توریستی را تشکیل می دهند. امروزه صنعت گردشگری بویژه شاخه شهری آن، جایگاه خاصی در اقتصاد کشورها دارد و نقش فعال و موثر در ارتقاء ساختار اقتصادی- اجتماعی و محیطی کشورها بازی میکند. (فنی، علیزاده طولی و زحمتکش، ۱۳۹۲)

دسته ای از فعالیت های اقتصادی با نتایج مهم اجتماعی، اقتصادی و محیطی در شهرهای ویژه است. و صرفا مختص فعالیت های گردشگران که در شهرها بوجود می آید، نیست. بلکه نوع خاصی از گردشگری و بخش جدایی ناپذیر سنتی و صحیح زندگی شهری است که گروه های مختلف گردشگر را براساس تنوع و گوناگونی مسافرت ها و انگیزه های گردشگری به سوی خود جذب می کند. گردشگری شهری در کشورهای پیشرفته پردرآمد ترین نوع گردشگری است و در زمینه های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اکولوژیکی و غیره تاثیرات انکارناپذیری دارد. (رنجبر، جرفی، ۱۳۹۰)

۴-۴- توسعه پایدار شهری

توسعه که در لغت به معنای خروج از "لذات و پوشش"، "وسعت دادن، فراخ کردن، بهتر شدن و قدرتمند شدن است. (کرباسیان؛ ۱۳۸۸) توسعه پایدار و توسعه پایدار شهری طی دهه های اخیر به تدریج به پارادایم نوین و مسلطی در ادبیات نظری و علمی رایج در باب توسعه و برنامه ریزی شهری تبدیل شده است. این پارادایم اگرچه ناظر به برداشت ها و تفسیرهای گوناگون می باشد، اما در مجموع بر پایداری و استمرار توسعه برای همگان و نسل های آینده طی زمان و بر همه جانبه نگری ابعاد پیچیده اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی فرآیند توسعه در سطح یک کشور یا شهر تاکید دارد. (فیروزبخت، ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۱)

مایکل تودارو در بیان ابعاد توسعه، این پدیده را جریانی چندبعدی می داند؛ که مستلزم تجدید سازمان و جهت گیری مجموعه ی نظام اجتماعی و اقتصادی کشور است و علاوه بر بهبود وضع درآمدها، تولید آشکار، متضمن تغییرات بنیادی در ساخت های اجتماعی، نهادی و اداری و نیز طرز تلقی عامه و در بیشتر موارد، حتی آداب و رسوم و اعتقادات است (علوی؛ ۱۳۸۶)

اصطلاح توسعه که ابتدا توسط پژوهشگران و سیاست گذاران آمریکایی مطرح و (در میان آنان) محبوبیت یافت و سپس به سرعت به اروپا و به ویژه به کشورهای کمتر صنعتی جهان معرفی شد، علی رغم مفهوم نارسای آن در سطح جهان، به بحث عمده سازمان های بین المللی تبدیل شد (مولانا؛ ۱۳۸۴)

توسعه ابعاد مختلفی دارد؛ اما توسعه باید پایدار، همه جانبه، متوازن و درون زا باشد. برای رسیدن به چنین توسعه ای باید همه ابعاد توسعه را شناخت و براساس آن برنامه ریزی متقن و دقیقی پی ریزی کرد. انواع توسعه را می توان تحت عنوان توسعه فرهنگی تعریف کرد. (یزدانی، علیپور و همکاران، ۱۳۹۷)

توسعه پایدار، یعنی تأمین نیاز های نسل حاضر بدون به مخاطره انداختن امکانات نسل های آینده برای تأمین نیاز های خودشان و ناظر بر این ایده است که به طور همزمان با توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، به ویژه به منظور تأمین منافع بی بضاعت ترین افراد جامعه، توأم شود. ایده توسعه پایدار در برداشتی منسجم از محیط زیست و توسعه نمود می یابد. توسعه پایدار را میتوان به بازساخت بلندمدت سیستمی برای احیا و ساخت مجدد آن سیستم تعبیر کرد. (درستی و همکاران، ۱۳۹۷)

توسعه پایدار شهری نیازمند شناسایی محدودیت های محیطی برای فعالیت های انسانی در ارتباط با شهرها و تطبیق روش های طراحی در این محدودیت هاست. در این نظریه موضوع نگهداری منابع برای حال و آینده از طریق استفاده بهینه از زمین و

وارد کردن ضایعات به منابع تجدید ناپذیر مطرح است. توسعه پایدار، به حداقل رساندن مصرف منابع تجدید نشونده در راس اهداف خود و استفاده پایدار از منابع تجدید شونده، جذب ظرفیت های محلی و پاسخگویی به نیازهای بشر را مد نظر قرار میدهد. در اجلاس جهانی برلین (۲۰۰۰) توسعه شهری پایدار به شکل زیر تعریف می شود: ارتقای کیفیت زیست شهری، در بخش های اکولوژیک، فرهنگی، سیاسی، تاسیساتی، اجتماعی و اقتصادی بدون اعمال هرگونه فشاری بر نسل های آینده که در نتیجه کاهش سرمایه های طبیعی و انحصارات محلی پدید می آید (زاهدی، ۱۳۸۵)

توسعه پایدار شهری، توسعه ای است که از نظر زیست محیطی قابل سکونت و زندگی، از نظر اقتصادی قابل دوام و از نظر اجتماعی، دارای برابری و توجه به خواست و نظر مردم باشد. به عبارت دیگر توسعه پایدار شهری به حفظ تعادل های زیست محیطی محدود نمی شود. لازمه آن پایداری اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و عدالت اجتماعی است. (نظریان، شوهانی، ۱۳۹۰)

۴-۵- نقش فرهنگ در توسعه پایدار شهری

توسعه دارای ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، محیطی، فرهنگی و سیاسی است که در ارتباط با هم فرایند توسعه را شکل می دهد. از آنجا که عوامل فرهنگی نقش ارزنده ای در توسعه پایدار دارد و هویت فرهنگی و برخورداری از فرهنگی بالنده و پیشرو از عوامل ضروری و اساسی برای تحقق توسعه پایدار است، برنامه ریزی توسعه پایدار باید براساس فرهنگ های مختلف صورت پذیرد. فرهنگ عامل اصلی به بیانی موتور توسعه پایدار است که بدون توجه به آن برنامه های توسعه موفقیت چندان نخواهد داشت. فرهنگ به عنوان یک عامل تعیین کننده رفتاری همواره در عرصه اجتماع مطرح است، چرا که در آن یک مجموعه عقاید، سنت ها، باورها، الگوهای رفتاری و دریک کلمه بینش انسان متبلور می باشد. این فرهنگ است که اولویت های انسان را در دستیابی به اهداف مادی و معنوی و معیار نیک و بد، صحیح و غلط، زشت و زیبا را معین می کند. فرهنگ، اجتماعات و جوامع را از هم متمایز می کند و به انسان ها حس هویت و تعلق خاطر، همبستگی، حق و تکلیف، وفاداری و... می بخشد. (حقیقی، علی محمد، ۱۳۸۸)

فرهنگ به عنوان یک عامل تعیین کننده رفتاری همواره در عرصه اجتماع مطرح است، چرا که در آن یک مجموعه عقاید، سنت ها، باورها، الگوهای رفتاری و در یک کلمه بینش انسان متبلور می باشد. این فرهنگ است که اولویتهای انسان را در دستیابی به اهداف مادی و معنوی و معیار نیک و بد، صحیح و غلط، زشت و زیبا را معین میکند. فرهنگ، اجتماعات و جوامع را از هم متمایز میکند و به انسانها حس هویت و تعلق خاطر، همبستگی، حق و تکلیف، وفاداری و... میبخشد. پایداری توسعه ای است که نیازهای انسان امروز را برآورده میکند، نیازهایشان از بین ببرد. باید توجه داشت که پایداری مجموعه ای از وضعیتهاست که در طول زمان دوام دارد و توسعه فرایندی است که طی آن پایداری میتواند اتفاق بیفتد. وجود رابطه و پیوند قوی میان فرهنگ و ایجاد یک چارچوب توسعه پایدار اقتصادی - اجتماعی در این زمینه تأثیر بسیاری دارد. امروزه رشد شهرنشینی و شهرگرایی در جهان رو به افزایش است و این روند تا مرحله تثبیت خود به مرز حداکثر ادامه مییابد. توسعه شهری زمانی پویا خواهد بود که در ارتباط نزدیک با توسعه فرهنگی و در واقع بخشی جداییناپذیر از آن باشد. حیات کالبدی، بی توسعه فرهنگی نامتعادل خواهد بود؛ چنانکه نمونه بارز آن را در شکست مدرنیسم در عرصه معماری و شهرسازی میبینیم. از اینرو، توسعه آنگاه پایدار و ماندگار خواهد بود که همگان آن را به صورت یک فرهنگ بپذیرند یا باصطلاح «مقبولیت عام» یابد و مشارکت غیر رسمی آحاد یک ملت را در برگیرد. (زرعت پیشه، حسینی، ۱۳۹۳)

فضای شهر محصول فرهنگ است که از طریق فرایندهای طبیعی نظام یافته و انسان، شرایط اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه آن را شکل میدهد. فضای شهری حامل و آینه فکر، فرهنگ، طبیعت و منعکس کننده طیف اهداف اجتماعی، فناوری، ارزشها و نهادهای انسانی است. یکی از مهمترین شاخص های توسعه پایدار شهری، آگاهی و دانش و به عبارتی جامع تر عوامل فرهنگی است. توسعه پایدار شهری فقط زمانی پایدار و ماندگار خواهد شد که همه شهروندان آن را به صورت یک فرهنگ بپذیرند. به عبارت دیگر توسعه پایدار شهری در صورتی تحقق مییابد که بستر و زمینه اجرایی آن یعنی آگاهی و دانش کافی شهروندان و نحوه نگرش آنان به اهداف و استراتژی های توسعه فراهم شود. (موسی کاظمی، رهنمایی، فیروزنیا، گلپایگانی، ۱۳۹۳)

۴-۶- تاثیرات فرهنگی گردشگری بر مقصد گردشگری

صنعت گردشگری علاوه بر اثرات فرهنگی دارای آثار اقتصادی و اجتماعی قابل ملاحظه ای می باشد. ایجاد اشتغال و دستیابی به درآمد ارزی پایدار و مناسب و همچنین شناخت متقابل فرهنگی در راستای صلح و وفاق بین المللی از آثار اقتصادی و اجتماعی این صنعت است. مقصود از اثرات اجتماعی گردشگری، تغییراتی است که در زندگی مردم جامعه میزبان گردشگری رخ میدهد. و این تغییرات بیشتر به سبب تماس مستقیم اهالی و ساکنان آن دیار و گردشگران صورت میگیرد و مقصود از اثرات فرهنگی تغییراتی است که در هنر، عادات، رسوم و معماری مردم ساکن جامعه میزبان رخ میدهد. این تغییرات بلندمدت است و در نتیجه ی رشد و توسعه صنعت گردشگری رخ خواهد داد. از آنجا که نتیجه یا ره آورد صنعت گردشگری موجب تغییراتی در زندگی روزانه و فرهنگ

جامعه میزبان میشود. اصطلاح اثرات اجتماعی - فرهنگی را به معنای تغییراتی بکار می‌برند که در تجربه‌های روزانه ارزش‌ها، شیوه‌های زندگی و محصولات هنری و فکری جامعه میزبان رخ میدهد. (میسون، ۱۳۸۷)

گردشگری در بستر محیط جغرافیایی صورت می‌گیرد که متشکل از محیط طبیعی و فرهنگی - اجتماعی است. هریک از این دو محیط متشکل از عواملی هستند که به نوعی بر گردشگری تاثیرگذار است و از آن تاثیر می‌پذیرد (میسون، ۱۳۸۷)

جابه‌جایی و حرکت انسان‌ها به جز تاثیرات فرهنگی و روحی، ثمرات اقتصادی عظیمی دارد. امروزه توریسم فراتر از یک صنعت به مثابه یک پدیده پویای جهانی و اجتماعی دارای پیچیدگی‌های خاص خویش است. بسیاری از کشورهای پیشرفته، گردشگری را بهترین راه اعتلای فرهنگ، ایجاد تفاهم بین المللی و دستیابی به درآمدهای سرشار اقتصادی می‌دانند. در واقع مهمترین هدف توسعه گردشگری داخلی و خارجی، توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی مقصد است. در حال حاضر بسیاری از کشورهای منافع اقتصادی و اجتماعی خود را از گردشگری شهرهای خود دریافت می‌کنند و درآمدهای گردشگری را برای توسعه زیرساخت‌های شهری بکار می‌برند. (فنی، علیزاده طولی و زحمتکش، ۱۳۹۲)

بنا بر این؛ گردشگری، فرهنگ و جامعه میزبان گردشگر را تحت تاثیر قرار میدهد. گردشگری از میراث فرهنگی منطقه حفاظت میکند و همچنین سعی بر حفظ و ارتقای الگوهای فرهنگی در زمینه موسیقی، رقص و تئاتر، لباس، هنر و صنایع دستی، آداب و رسوم، سبک زندگی و سبک معماری که از جمله جاذبه‌های مهم گردشگری است داشته و به وسیله گسترش گردشگری، زمینه حفظ و ارتقای آنها را فراهم می‌سازد. امروزه در بسیاری از کشورهای آسیایی، آفریقایی، آمریکای لاتین یا خاورمیانه، صنعت تور گردشگری به فنون و تولید اقلام بسیار زیادی از کالاها و صنایع دستی رونقی دوباره بخشیده است. تاثیرات فرهنگی و اجتماعی گردشگری بسیار گسترده است. در زیر به چند مورد از آنها اشاره می‌کنیم:

- توسعه گردشگری جرم و جنایت و سایر انحرافات اجتماعی را کاهش میدهد.
 - ایجاد امکانات و جاذبه‌های جدید مثل امکانات فرهنگی، ورزشی.
 - گردشگری باعث توسعه رابطه فرهنگی و تحکیم وحدت ملی میشود.
 - سطح زندگی مردم ارتقاء می‌یابد و به بهبود خدمات و امکانات اجتماعی کمک مینماید. (بزدانی، علیپور و همکاران، ۱۳۹۷)
- به طور کلی گردشگری دارای سه جنبه است:

حفاظت از محیط زیست، حفظ منابع و میراث فرهنگی و حرمت و احترام به جوامع در بعد فرهنگی نهادهای محلی می‌توانند از این ظرفیت خود استفاده نمایند و با جلب و حضور مشارکتی مردم، جوانان، و نوجوانان، در جشن‌ها، انواع گردشگری‌ها، اجتماعی، برپایی نمایش‌ها و معرفی فرهنگ‌های گوناگون، اشکال گوناگون، تعاملات اجتماعی و فرهنگی و هر آنچه مظهر تنوع فرهنگی و قومی یک ملت است می‌توانند در چنین فضاهایی زمینه‌های جلب گردشگران، داخلی و خارجی را فراهم سازند. نهادهای مردمی به عنوان، جایگزینی مناسب برای دولت می‌توانند نقش حفاظتی از میراث فرهنگی و جاذبه‌های گردشگری را برعهده بگیرند. آنها می‌توانند از ظرفیت اعتمادسازی، مشارکتی و تعاملی خود استفاده نمایند و سرمایه‌گذاری کلانی را در راستای توسعه گردشگری به سمت عناصر و جاذبه‌های گردشگری شهری سوق دهند. تشکل‌های مردم نهاد در بسیاری از زمینه‌ها در حوزه محیط زیست، میراث فرهنگی و گردشگری گامی جلوتر از دستگاه‌های دولتی در حفظ میراث قدیمی و کهن برداشته‌اند. از طرف دیگر نهادهای محلی با توجه به ظرفیت و از طرفی همکاری با دولت سبب شده‌اند تا در حوزه‌هایی مانند میراث فرهنگی و گردشگری فعالیت‌های بسیار خوبی صورت گیرد به نحوی که فعالیت این تشکل‌ها در مواردی از وارد آمدن گزند و آسیب به بافت‌های تاریخی شهری ممانعت کرده است. که این امر به دنیا خود گردشگری پایدار شهری را به ارمغان می‌آورد. (کلانتری خلیل آباد، پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۵)

نتیجه‌گیری

حد مورد نیاز مقوله‌های پایداری، تعادل و کیفیت جامعه عبارت است از اینکه؛ اولاً جامعه باید شاداب، یعنی مفهوم مدنیت را در خود درک کرده باشد، به عبارت دیگر مردم از زندگی در آن اجتماع راضی باشند و در حالی که مشارکت گسترده‌ای در اداره امور دارند، مفهوم حقوق شهروندی و برابری در روح آن اجتماع تجلی یافته باشد. محیط قابل زیست نیز نشان از تعادل و کیفیت اکوسیستم‌های محلی مانند هوا، آب، خاک و غیره داشته و نحوه ارتباط انسان و طبیعت را مشخص می‌سازد و بر پایداری منابع و ظرفیت محیط تأکید دارد. در نهایت اقتصاد شایسته به معنی در جریان بودن حداقل درصدی از درآمدهای عام اقتصادی در جامعه است، که قابلیت تأمین بنیادی و اساسی نیازهای اولیه و روزمره ساکنان را داشته باشد. براین اساس توسعه پایدار تنها در صورتی دست یافتنی است که این سه بعد یعنی؛ حقوق شهروندی، محیط زیست و اقتصاد باهم ترکیب شوند (شه‌ابیان، ۱۳۹۰)

گردشگری شهری در صورتی میتواند به توسعه پایدار شهر کمک نماید که در راستای اهداف و زمینه‌های پایداری که بدان اشاره گردید باشد. به طور کلی توسعه پایدار شهر مرهون تعاملات پایدار، سازنده و نظام‌وار انسان با انسان (در ابعاد مختلف) و

انسان با محیط (در بعد طبیعی و اکولوژیکی) آن می باشد. تعاملاتی که بر اثر آن در طول زمان، شهر از نظر زیست قابل سکونت، از نظر اقتصادی با دوام و از نظر اجتماعی همبسته و از نظر کالبدی زیبا میگردد.

ایجاد و توسعه انواع مراکز اقامتی مدرن، فضاهای تفریحی و سرگرمی، فضاهای خرید بزرگ شهری، موزه ها و مراکز فرهنگی و هنری بویژه فرهنگ و هنر بومی با هدف توسعه گردشگری، موجب بهره مند شدن ساکنین شهر و گردشگران شهری از این خدمات خواهند بود.

بنابراین؛ در حال حاضر با توجه به گستردگی مدیریت شهری در کلان شهرهای کشورها، بهره گیری از جاذبه های توریستی، می تواند نقش موثری در معرفی شهرها به عنوان یک جاذبه گردشگری جهانی و تاثیر فراوانی در اقتصاد این شهرها داشته باشد. ایجاد و توسعه فضاهای شهری مناسب، بازسازی فضاهای به ظاهر متروک و مرده برای احیا جنبه های کهن جامعه از جمله آثار توسعه گردشگری شهری است. (نوربخش، ۱۳۸۹)

گردشگری در اثرگذاری و اثرپذیری متقابل با شهر و دریک سیستم انسان- محیط میتواند منجر به توسعه پایدار شهر شود. با توجه به اینکه توسعه پایدار به عنوان جریانی مداوم در تغییرات اقتصادی- اجتماع ی و زیست محیطی برای افزایش و ترقی رفاه مستمر کل اجتماع تعریف می شود و پویایی چند بعدی است، توسعه گردشگری زمانی پایدار و منجر به توسعه پایدار شهری می شود که مخرب نبوده و امکان حفظ منابع آب و خاک، منابع ژنتیکی، گیاهی و جانوری را برای آیندگان فراهم آورد. در واقع گردشگری پایدار، گردشگری است که بتواند در محیط در زمانی نامحدود ادامه یابد؛ از نظر انسانی و فیزیکی به محیط زیست صدمه نزد و به توسعه سایر فعالیت ها و فرایندهای اجتماعی لطمه ای وارد نکند.

گردشگر به عنوان عنصری هوشمند و انسانی و به منزله ورودی های مهم یک سیستم شهری می تواند اثرات مثبتی در ابعاد مکانی- فضایی و زمینه ساز توسعه پایدار شهر داشته باشد. ضمن اینکه شهر و مدیران شهری نی ز در ارتباط متقابل و در راستای بسترسازی مناسب جهت حداکثر بهره گیری از مزایای مذکور ناگزیر از تامین ساختها، زیرساخت ها و تقویت کارکردهای مناسب و متناسب در شهر و پسرکرانه آن هستند. (کاظمی، مهدی، ۱۳۸۶)

با عنایت به مطالبی که در این نوشتار بدان اشاره گردید گردشگری می تواند با اثر گذاری بعنوان مولفه ای مهم در فرهنگ های دو جامعه میزبان (مقصد) و میهمان (گردشگر)، ضمن اینکه موجبات اعتلا و ارتقای فرهنگی حاصل از تعامل و برهم کنش متقابل فرهنگی گردد. موجب بروز زمینه های رشد و توسعه شهر را فراهم نماید. چراکه توسعه دارای ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، محیطی، فرهنگی و سیاسی است که در ارتباط با هم فرایند توسعه را شکل می دهد. از آنجا که عوامل فرهنگی نقش ارزنده ای در توسعه پایدار دارد و هویت فرهنگی و برخورداری از فرهنگی بالنده و پیشرو از عوامل ضروری و اساسی برای تحقق توسعه پایدار است، برنامه ریزی توسعه پایدار باید براساس فرهنگ های مختلف صورت پذیرد. فرهنگ عامل اصلی به بیانی موتور توسعه پایدار است که بدون توجه به آن برنامه های توسعه موفقیت چندانی نخواهد داشت.

گردشگری می تواند؛ با ارتقاء و تاثیر پذیری فرهنگی ضمن بهبود معشیت و اقتصاد شهری در مقاصد گردشگری (با ایجاد برنامه های متنوع و جذاب فرهنگی خاص خود در جذب گردشگر) در ایجاد جامعه ای امن به لحاظ تامین امنیت گردشگران که به واسطه آن نیز مقصد گردشگری از آن بهره مند خواهد شد. همچنین سایر موارد که به صورت مستقیم و غیر مستقیم از فرهنگ تاثیر پذیر می باشند. منجر به ارتقاء، رشد و توسعه شهری گردد.

منابع

۱. سرایی، محمد حسین، شمشیری، مسلم. (۱۳۹۲)، بررسی وضعیت گردشگری در شهر شیراز در راستای توسعه پایدار با استفاده از تکنیک SWOT، جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، سال ۲۴، شماره ۱، ص: ۶۹-۸۸
۲. شارع پور، محمود (۱۳۹۱)، جامعه شناسی شهری. چاپ پنجم. تهران: انتشارات سمت
۳. رنجبر، محسن، جرفی، احمد، (۱۳۹۰)، ارزیابی پیامدهای گردشگران شهری در اقتصاد شهر به روش آماری نمونه موردی: شهر اهواز، فصل نامه جغرافیا و برنامه ریزی شهری چشم انداز زاگرس، سال چهارم، شماره ۱۱، ص: ۴۶-۶۶
۴. پاپلی یزدی، محمد حسین و سقایی، مهدی: گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۵
۵. محلاتی، صلاح الدین (۱۳۸۱)، محیط زیست طبیعی و توسعه جهانگردی پایدار، مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۱۸۵، ص: ۲۰۴-۲۱۷
۶. رضوانی، علی اصغر (۱۳۸۶)، جغرافیا و صنعت توریسم انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ اول
۷. رهنمایی، محمد تقی وهمکاران، (۱۳۸۷)، بررسی ظرفیت حوزه مقصد گردشگری باتاکید بر جامعه میزبان: کلاردشت، پژوهش های جغرافیایی انسانی، تهران، شماره ۶۶
۸. کازس، ژرژ؛ فرانسواز، بوتیه (۱۳۸۳)، جهانگردی شهری، ترجمه صلاح الدین محلاتی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی
۹. فنی، زهره، علیزاده طولی، محمد، زحمتکش، زینب، (۱۳۹۲)، تاثیرات گردشگری بر توسعه پایدار شهری از نظر ساکنان (مورد مطالعه: جزیره قشم)

۱۰. فیروزبخت، علی، ابراهیمی، رضا، ربیعی، فری، ولی‌الله، حیدری، تقی، (۱۳۹۱)، ارزیابی ساختار اجتماعی- فرهنگی شهر با رویکرد توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر کرج)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال سوم، شماره نهم، ص: ۵۷-۷۸
۱۱. کرباسیان، قاسم (۱۳۸۸)؛ ارتباطات، سایت پژوهشکده باقرالعلوم
۱۲. علوی، زهرا، (۱۳۸۶)، تجزیه و تحلیل محیط شبکه جوان رادیو با تکنیک SWOT به منظور ارائه استراتژی مناسب سازمان صدا و سیما، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی
۱۳. مولانا، حمید (۱۳۸۴) جریان بین المللی اطلاعات، ترجمه یونس شکرخواه، وزارت ارشاد
۱۴. یزدانی، محمدحسن، علیپور، ابراهیم، دشتی، امیرحسام، بیوته، احد، (۱۳۹۷)، بررسی و ارزیابی نقش رسانه ها بر توسعه گردشگری شهری با استفاده از تکنیک تحلیل مسیر، مطالعات رسانه ای، سال سیزدهم، ص: ۲۱-۳۸
۱۵. درستی، امیرعلی، ادیبی، سده، مهدی، ادهمی، عبدالرضا، (۱۳۹۷)، تحلیل فرهنگی اجتماعی نقش سرمایه اجتماعی بر توسعه پایدار شهری در استان اصفهان، فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)، دوره ۱۲، شماره ۴، ۱۶۷-۱۸۶
۱۶. زاهدی، شمس السادات؛ نجفی، غلامعلی، (۱۳۸۵)، بسط مفهومی توسعه پایدار، نشریه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۴
۱۷. نظریان، اصغر، شوهانی، نادر، (۱۳۹۰)، توانمند سازی نظام مدیریت شهری بر اساس الگوی شهر شهروند مدار در ایلام، چشم انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)، سال ششم، شماره ۱۶، ص: ۱۳۴-۱۵۱
۱۸. حقیقی، علی محمد؛ (۱۳۸۸)، بررسی نقش فرهنگ در توسعه پایدار؛ تحلیل موردی فرهنگ ایران، مجله مهندسی فرهنگی، شماره ۳۸، ص: ۷۶-۸۶
۱۹. زراعت پیشه، محسن، حسینی، سارا، (۱۳۹۳)، نقش فرهنگ در توسعه پایدار شهری در کشورهای در حال توسعه، اصفهان، مجموعه مقالات همایش ملی شهرسازی فرهنگ گرا
۲۰. موسی کاظمی، سیدمهدی، رهنمایی، محمدتقی، فیروزنیا، قدیر، گلپایگانی، محسن، (۱۳۹۳)، تحلیل عملکرد فضایی مراکز آموزش عالی در توسعه پایدار فرهنگ شهری کلان شهر تهران نمونه موردی: مناطق ۳ و ۱۹، مجله آمایش جغرافیایی فضا دانشگاه گلستان، سال سوم، شماره هفتم، ص: ۴۸-۶۶
۲۱. میسون، پیتر (۱۳۸۷)، گردشگری: اثرات، برنامه ریزی و مدیریت، ترجمه میرزایی و ترابیان، انتشارات ترمه
۲۲. کلاتتری خلیل آباد، حسین، پورا احمد، احمد، قاسمی، ایرج، موسوی، سیدرفیع، (۱۳۹۵)، نهادهای محلی و ظرفیت آنها در توسعه گردشگری پایدار شهری، فصلنامه میراث و گردشگری، ص: ۲-۱۹
۲۳. شهابیان، پویان، (۱۳۹۰)، بررسی نقش اثرات گردشگری شهری در توسعه پایدار شهر با تاکید بر ادراک ساکنان، آرمان شهر، تهران، شماره ۷، ص: ۱۲۱-۱۳۲
۲۴. نوربخش، مرتضی؛ اکبرپور، محمد (۱۳۸۹)، نقش گردشگری شهری در اقتصاد کلان شهرها، ویژه نامه اقتصاد گردشگری
۲۵. کاظمی، مهدی، (۱۳۸۶)، بررسی اثرات اقتصادی و فرهنگی توسعه جهانگردی از دیدگاه ساکنان، فصلنامه مطالعات جهانگردی، شماره ۳، ص: ۱۰-۱۶

26. http://pajoohe.ir/Communication_a-.31715.aspx